

Др Иштван И. Фејеш, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
I.Fejes@pf.uns.ac.rs

„ХУМАНИЗОВАНА ТОРТУРА“ ЗАКОНИКА CONSTITUTIO CRIMINALIS THERESIANA¹

Сажетак: *Constitutio Criminalis Theresiana* је класичан инквизициони законик. Најбрижљивије разрађен инквизициони доказивања је тортура, због чега је много критикован од самог доношења 1768.г., када се овај омрзнути инквизициони кривични поступак већ постепено највише у Европи. Због тога и многих других одредаба који су одражавали средњовековни дух, добио је не баш ласкави епитет «задње феудалног законика». Међутим, овај законик ипак садржи и бројне одредбе које су ипак осумњичено и тиме на одређен начин «хуманизовале» суров инквизициони тортуру. У овом чланку приказујемо и обрађујемо у целини одредбе главе 38. које се баве тортуром.

Кључне речи: *Constitutio Criminalis Theresiana*, тортура, заштитна осумњичено

I УВОД

Схватање да је кривично дело приватна ствар учиниоца и оштећеног, под утицајем промена у друштву и обиму и структури криминалитета почетком XIII века постаје неодрживо. Тадашњи кривични поступак заснован на приватној тужби и ирационалним доказима није могао задовољити друштвене потребе. Превладава став да је кривично дело опасно по друштво. »Сигнај да је кажњавање кривца неопходно ради одржавања јавног поретка и да је задатак јавне власти пронаћи их по службеној дужности вршила је снажан утицај на даљи развој кривичног поступка«².

¹ Рад је настао као резултат истраживања у оквиру пројекта »Теоријски и практични проблеми стварања и примене права (ЕУ и Србија)«

² Фејеш, И.: Положај окривљеног у истрази у неким историјским моделима кривичног поступка, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2014, стр. 116.

Највеће достигнуће правне мисли тог доба је управо потпуно сагледавање јавноправне природе кривичног права³.

Рађа се инквизиторски поступак⁴ и са њим долази до драматичне промене положаја окривљеног у кривичном поступку. У инквизиторском поступку суд делује у јавном интересу, а јавни интерес је да се осуди стварни учинилац. Због наглашеног јавног интереса, и окривљени је дужан сарађивати са судом и својим признањем допринети утврђивању истине. Суд је имао *право и дужности* да утврди *истину* у јавном интересу, и да осуди *стварној кривци*. За осуду окривљеног су прописани строги услови. Неопходно је било његово *добровољно* признање или сагласна изјава најмање два сведока одређеног квалитета. Признање је било главно доказно средство («*regina probationem*»). Оно је требало да гарантује да је утврђена стварна истина.⁵ На основу индиција, као мање поузданих доказа, окривљени није могао бити осуђен на редовне казне. Међутим, у пракси је био редак случај да је било два сведока задовољавајућег квалитета, а из разумљивих разлога (начешће га је чекала нека сурова казна) ни добровољно признање окривљеног није било често. Пошто директних доказа у већини случајева није било, било је неопходно прописати додатни механизам за њихово прибављање. Најједноставнији начин за то било је натерати окривљеног да призна, кад је његова кривица индицијама већ иначе доказана. Из схватања, да је прогон у јавном интересу, није било тешко извести закључак, да је окривљени управо због јавног интереса, *дужан* дати *истинити* исказ⁶. Ако неће добровољно да испуни ту своју дужност, на то се може *наптерати* применом принуде, исто као и на испуњење других законом прописаних дужности. Тако је уведена тортура у доказни систем⁷. Родоначелник инквизиторског поступка С.С.С.⁸ је про-

³ Balogh, J.: A Magyar bűnvádi eljárás jog, Budapest, 1901. стр.30.

⁴ О томе детаљније: Фејеш, И.: CONSTITUTIO CRIMINALIS THERESIANA-НЕКИ ИНСТИТУТИ ОПШТЕГ ДЕЛА КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 1/2012 стр. 262-271.

⁵ Kindhaeuser, U.: Strafprozessrecht, Baden-Baden, 2010. стр. 388.

⁶ Ово схватање је опстало до краја важења инквизиторског поступка. Видети, Novokmet, A.: Austrijski Zakon o kaznenom postupku iz 1853. g. s osvrtom na njegovu ulogu u povijesti hrvatskog kaznenog procesnog prava, Pravni vjesnik бр. 2/2011, стр. 98.

⁷ Институт тортуре је познавао и традиционални оптужни поступак, али је примењиван само у ретким случајевима, као нека врста божјег суда, чије одређивање није било везано за строго дефинисане услове.

⁸ Constitutio Criminalis Carolina (скраћено С.С.С.) чл. LVI i LVIII. Законик је издат на немачком језику 1532.г. Потпуни назив: “*Des allerdurchleuchtigsten grossmechtigsten vnüberwindlichsten Keyser Karls des fünften: vnd des beyligen Römischen Reichs peinlich gerichtts ordnung ,auff den reichstaegen zu Auspurck vnd Regenspurgk ,inn jaren derissig, vnd zwey vnd dreissig gehalten, auffgericht vnd beschlossen*” или на немачком језику у краћем облику “*Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V*” (скраћено P.G.O.)

писала основне «правне стандарде» тортуре. Законским регулисањем, тортура је постала легални правни институт. Каснији инквизиторски законици који су се угледали на С.С.С. редом су преузимали ове „стандарде» па и *Constitutio Criminalis Theresiana*⁹. Признање по овима, сама по себи није било доказно *средствво* већ по дефиницији само *ипринудно иправно средствво за изнуду иуноважної ипризнања*¹⁰ дакле *иомоћно средствво* за прибављање *иправої* доказа-признања окривљеног. Признање изнуђено тортуром је бележено у записник. Након дан-два ,на поновном саслушању, окривљеном је записник прочитан и позван да га потврди. Ако је окривљени то учинио,ова потврда се сматрала „*слободно даиим ипризнањем*”. Опасност тортуре по истину је одавно било познато¹¹ па је у инквизиторским поступницима био предвиђен посебан механизам за отклањање њених негативних ефеката¹². Прво, одређивање тортуре било је везано за доказе¹³ на основу којих би данас суд сигурно осудио окривљеног.И друго, била је прописана обавезна *ишемељна ировера* навода осумњиченог у своју одбрану ,*треће, иосле* тортуре обавезна *ишемељна ировера* постигнутог признања¹⁴. Пракса је ове гаранцијалне одредбе *иуном снајом иићорисала*, али оне и иначе нису много вределе, јер у случају да не потврди признање, окривљени је *ионово*¹⁵ подвргаван мучењу¹⁶. Тортура је због тога доводила до честих погрешних осуда на основу изнуђених лажних признања, масивних злоупотреба и безграничне судске самовоље . Пошто је у највећем броју случајева било немогуће прибавити два сведока или добровољно признање окривљеног, установа тортуре је фак-

⁹ Pun naziv je:”CONSTITUTIO CRIMINALIS THERESIANA oder der Römisch-Kaiserl.zu Hungarn und Böhheim u.u.Königl Apost. Majestaet Mariae Theresiaiae Erzherzogin zu Oesterreich ,u.u. peinliche Gerichtsordnung “.Приказан је на основу текста: CONSTITUTIO CRIMINALIS THERESIANA oder der Römisch-Kaiserl.zu Hungarn und Böhheim u.u.Königl Apost. Majestaet Mariae Theresiaiae Erzherzogin zu Oesterreich ,u.u. peinliche Gerichtsordnung . Wien, 1769, Izd. Johan Thomas Edlen von Trattern.

У даљем тексту цитираћемо као ССТ.

¹⁰ Такву дефиницију садржи и СТТ гл. 38 par.1.

¹¹ На ту опасност су упозоравали су већ и римски правници.На то указује Улпијан у *Digestama*:»*Царске наредбе наплашавају да се резултатима иторитуре не сме увек и у свему ивероваиш.То је ойасна и осейљива ствар и често даје само ипривид ишине.Многи су кадри да иодносе мукe и дају итакве исказе из којих се не може извући ишине.Други су иолико осейљиви да слажу било ииша само да не морају иириети болове мучења.Збої ишога дају различийе исказе и лажно ойиуужују не само себе већ и друге*» (*Digeste*,48.18.1.23.).

¹² Фејеш,И.: Положај окривљеног у истрази у неким историјским моделима кривичног поступка, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду,бр.2/2014, стр.120.

¹³ Видети чл.ХХ. С.С.С., и даље.

¹⁴ С.С.С.чл.LIV. i LXVI

¹⁵ С.С.С.чл.LVII.

¹⁶ Зато је ограничење тортуре у Терезијани на «само» три пута ипак штитила окривљеног.

тички постала централна установа овог доказног система „ос око које се у пракси окретило чинило да казни постоје“¹⁷. Окривљени кога је захватио млински камен овог механизма био је изгубљен. Но тада се сматрало да је то непходно, јер се само тако може очувати јавни интерес утврђивања материјалне истине¹⁸. »Тако је непрофесионална идеја о уклањању превазиђеној ирационалној доказној системи и заснивања осуде на материјалној истини и њено доследно и круто спровођење кроз доказни систем, без обзира на цену, довела до игнорисања и поистинскивања било каквих, макар и елементарних права окривљеној у доказивању, а тиме и у целом постојењу“¹⁹.

У време доношења ССТ, у другој половини XVIII века тортурна је, под утицајем просветитељских идеја била оштро критикована и сагласно прогресивним кретањима²⁰ некад општеприхваћени институт је постајао све више непожељан. Због тога је ограничавана и постепено укидана у Европи²¹. Међутим хабсбуршка монархија, као бастион конзервативизма, била је на периферији прогресивних струјања у Европи. Настојања да се очува феудални поредак и привилегије владајуће класе одражавају се и у ССТ, јер је кривично правосудје било ефикасан инструмент у том погледу²². У том светлу треба у првом реду посматрати целокупни законик а нарочито одредбе о тортури²³. Међутим, поред класних интереса иако на први поглед не изгледа тако, ове одредбе су у суштини штитиле окривљеног од самовоље суда и ничим ограниченог екстремног насиља над њим. Свакако да би најбоља заштита била укидање тортуре и у хабсбуршкој монархији, али у време доношења Законика услови изгледа још нису сазрели за то. А ако је већ задржана тортурна, оваква детаљна регулација је ишла у корист окривљеног. Но, тешке критике и убрзане друштвене промене су ипак ускоро довеле до њеног укидања само 8 година од проглашења ССТ, 1776.г.

¹⁷ Bayer, V.: Kazнено postupovno pravo, прва књига, повестни развој, Загреб, 1943. стр.108.

¹⁸ Bayer, V.: Kazнено postupovno pravo, прва књига, повестни развој, Загреб, 1943. стр.114.

¹⁹ Фејеш, И.: Положај окривљеног у истрази у неким историјским моделима кривичног поступка, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр.2/2014, стр.120.

²⁰ То је епоха великих научних открића, доба почетка индустријске револуције (Ј.Ватт конструира парну машину 1765 г.) преиспитивања и одбацивања средњовековних догми и идеја (Ch-L Montesquieu објављује «Дух закона» 1748.г., чувено дело С.Весцарије: О злочинима и казнама, објављено је 1764.г. итд.), доба спектакуларног развоја у сваком погледу.

²¹ Нпр. у Пруској 1754.г.

²² О околностима доношења ССТ видети детаљније: Фејеш, И.: CONSTITUTIO CRIMINALIS THERESIANA-СИСТЕМ КАЗНИ, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр.2/2009 стр.238-242.

²³ Тортурна није могла бити примењена на привилеговане припаднике владајуће класе.

II ОДРЕДБЕ О ТОРТУРИ У ССТ

Кодекс се састоји од приближно 2 једнака дела.

Први, могао би се назвати *Опширни део* има 54 главе и може се поделити на два одсека:

Први одсек, (првих 17 глава), садржи материју општег дела кривичног права.

Други одсек, (37 глава), садржи општа правила поступка. Нека посебна правила поступања била су предвиђена још и уз свако прописано кривично дело. У овом делу су одредбе о тортури.

Други део могао би се назвати *јосебни део* (50 глава), ту су прописана бића појединих кривичних дела и уз свако прописано кривично дело и *јосебна правила јосебних деловања* : околности које су неопходне за започињање истраге, индиције које су неопходне за хапшење, услови одређивања тортуре, која питања треба поставити приликом испитивања, које чињенице утврдити, на који начин итд. Због тога је текст појединих чланова веома опширан²⁴.

Кодекс је узевши у целини врло обиман, опширан. Има укупно 104 глава и 1090 чланова.²⁵ Међутим, и поред опширности текст је на многим местима нејасан, недоречен.²⁶

ССТ је при регулисању тортуре био под великим утицајем С.С.С.²⁷ На основу великог броја одредби о тортури може се закључити да јој је придана велика важност. Мучење дакле није био експрес суда већ правни институт кривичног поступка. Штавише, може се рећи да је то најбрижљивије и најдетаљније разрађен део Законика. Њиме се бави чак 32 члана (параграфа) главе (Articulus 38). Њима су регулисани појам, услови, начин разна ограничења и друга питања везана за тортуру.

У наставку излагање приказаћемо одредбе о тортури садржане у глави 38 ССТ²⁸ у целини²⁹ по редоследу излагања оригиналног текста.

Параграф 1.: Појам тортуре

²⁴ Тако о краји се расправља на 4,5 страна А4 формата, ССТ gl. 94, стр. 256-261.

²⁵ Законски текст без прилога има 277 страна А4 формата.

²⁶ Ogorelica : "одликује се особитом опширношћу" (Ogorelica, N.: Kazneno procesualno pravo, Zagreb, 1899. стр.55.)

²⁷ Видети одредбе XLV-LIX С.С.С.

²⁸ Због тога ћемо у тексту указивати само на одговарајуће параграфе без навођења главе.

²⁹ Изостављен је само незнатни део текста.

ССТ дефинише појам тортуре из којег се види да инуђено признање није пуноважан доказ а сама тортуре је само помоћно средство доказивања³⁰:

»Тортуре је принудно правно средство за изнуду пуноважној признања од злочинца који се тешко терети за извршено дело а тортуре или да се очисти од сумње односно оштрије .»

Параграф 2.: Надлежност за доношење одлуке о спровођењу тортуре

Тортуре је могао наредити само виши суд међупресудом³¹ :

» Да би се могло присијити тортуре неопходно је да пре тога редовно надлежни кривични суд у међупресуди утврди да ли су индиције за тортуре довољне и да одлучи и изрекне: на који начин, у ком степену треба мучити осумњиченој, која питања му треба поставити за време тортуре, и ако ипак одлука не може бити донета судија не сме илазити заговореника тортуром, а још мање да га стварно подвргне мучењу .Због значаја тортуре, одлучивање о њој , у art 21.par.5³², прибродили смо у изузетне случајеве.»

Параграф 3.: Околности на које је судија дужан пазити при доношењу одлуке о тортуре

ССТ детаљно прописује на које околности је дужан пазити судија при доношењу одлуке о тортуре, да се тортуре не одреди кад нема услова за то:

»Прво, да ли је можда цео доказни материјал већ на други начин располађању; ако је учинилац дело већ признао или је у пошуности доказано, у том случају би примена тортуре била сувишна и прошививравна и у ипаквом случају без икаквој околишања да се одмах присијити доношењу коначне о пресуде и изрекне законом предвиђена редовна казна;

³⁰ С. Вессагија је схватање свог доба о циљу тортуре овако сумирао: 1. да се окривљени принуди на признање злочина, 2. због противречности у које се заплео окривљени, 3. ради откривања саучесника, 4. ради очишћења од инфамије, 5. да би се открили други злочини за које би окривљени могао бити крив (Vessaglia V.C.: О злочинима и казнама (prev. А Cvitanović), Split, 1984. str. 48.)

³¹ Међупресуда је доношена пре коначне пресуде , ако су били испуњени услови за одређивање тортуре. О томе више Фејеш, И.: ТОК КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА ПРЕМА ЗАКОНИКУ CONSTITUTIO CRIMINALIS THERESIANA, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/2013, стр. 189.

³² У поменутој одредби су наведени случајеви када је за одлучивање изузетно надлежан виши суд.

Друго, треба проверити да ли је дело којим се терети осумњичени стварно извршено? и да ли је corpus delicti сагласно нашој наредби из art. 26. законски изражен и редовно утврђен? У случају да их нема, нико се не сме поврћи тортури. Даље

Треће, треба заправо оценити да ли има довољно разлога и индиција за предузимање тортуре .»

Параграф 4.: Опште индиције за одређивање тортуре

Законодавац је одустао од таксативног навођења «*довољних разлога*» за одређивање тортуре, јер «*њихово исцрпно набрајање није могуће*», али »*ипак ради боље поуке*» наводи бројне примере кад је треба одредити. При томе треба имати у виду да су код сваког прописаног кривичног дела биле прописане и *посебне индиције* за тортуру. Овде се наводе само индиције *оштријег карактера*. Ове су јаче доказне снаге, а у следећем пар.су наведене слабије индиције:

«Под оштријим индицијама за тортуру сматрају се следеће. Као

Прво, довољан разлог за тортуру је ако је један беспрекоран сведок указао на окривљеног, а поред тог једног сведока постоји или од другод основана оптужба или да (сведока -И.Ф.) најмање то подржава да је инквизици иначе сумњива и особа лошег владања, коме би се могло приписати дело којим се терети.

Друго, ако неко буде ухваћен на очигледном делу а ипак безобзирно пориче, а на други начин се (његова кривица-И.Ф.) на задовољавајући начин не може доказати, да се такав човек на мукама испита о томе.

Треће, ако је неки злочинац у свом делу имао помагаче, подстрекаче, савешодавце или саучеснике а у добровољном исказу или на мучењу, указао је (само-И.Ф.) на неке, да су му савешом или делом помагали или му правили друштво, о томе се може испитати на мукама, осим ако се нађу околности и захтеви из горе наведеног art.34.par.9.

Четврто, ако је законски доказано, да се ван суда неко хвалио или слободно признао да је извршио недело, а ради се о ипаквој особи коме би се могло такво дело приписати, кривични суд треба да испражи, да ли је дело извршено на месту и под околностима као што је хвалисавац изнео, уколико то утврди, а то лице, дело сада пориче, испитаће се на мукама .»

Параграф 5.: Слабије индиције које саме нису довољне за одређивање тортуре

ССТ примера ради набраја врло широко постављено и неке слабије индиције које проистичу из неких личних особина и околности осумњиченог «које саме нису довољне за шорштуру ,али ако се нађу са друћима, на основу њих се може шредузети шорштура. Примера ради

Ако је осумњичени шаква безобзирна и лакомислена особа или на злом гласу да би му се недело могло шриписати.

Или ако је раније исшн неко слично дело већ извршио, или је шокушао или је већ раније наовешшвао дело и због шота та бије лоше глас, а овај лош глас не шошче од његових нешријашеља или лакомислених особа већ од нешшшрасних људи.

Ако је сумњива особа зашечена на шаквом ошасном месшћу за које се сумња да је месшћо извршења.

Ако је неко у време извршења дела био виђен на шшшћу шрема или од месшћа извршења у ошреми, са исшшм оружјем, у одећи, коњу или са друшћим сшварима која су ошажена на учиниоцу или са учиниоцем.

Ако је неко шри извршењу дела нешшћо изшубио или осшавио или одбацио као шшћо је маншшл, мач, шешшр, шшћела или нешшћо слично или ако се на основу шрашова у снегу, земљи или шраштини шшкшће може несумњиво шроценишћи да сшвари шришдају учиниоцу а нешосредно шре шубишћка су били у његовој државини, или су шрашови сшшшала учиниоца његови сошсшвени (шшј. осумњиченикови-И.Ф.) шрашови.

Ако је осумњичени неко време имао сшан или био у друшшћву шшквих људи, који су слично дело извршили.

Ако је код осумњичене особе из злобе, нешријашељсшва, раније шрешње или из надане корисшћи мошала насшшшћи воља за извршење неделла; шрешња може бишћи јака и честшћо и довољна индиција, ако је лице које шрешшћи шшшкшћав човек, који своје речи може сшровесшћи у дело, који када неком шрешшћи шћо и сшроведе на њему.

Ако сама жршћива из неких разлошћа неком шришшсшје недело а шшшћом умре или на самршћи некој ошшшжшје.

Ако неко шобешће због неделла, а зашшћо бежи? Не може дашћи разбшршћ одшвор.

У обзир долази шри шшме још шромена ошреми, несшшурносшћ и шшшшшносшћ шшшшћ, зашшшшће шшшшће, шшшшћа нашшшћа о одашшћом шшшшћу, шшшшћшшћано казивање саучесника шш и онда ако од шшре у art 34.par.9. одређених услова нису баш сви исшшћени или шшшшћшћи шшшшћа дашћо шред ненадлежним судијом или је дашћ уз друшће недосшшшће.

Ако се сад код некој инквизишћи од шшре шшшшћшћ ошшшшћ шшшшћшћшћавки сшшћне више њих или сличне шшшшћшћшћавке самосшшћално и сешшшшћшћано шшшшћшћшћу нешосредно из доказа о извршеном делу, шшшшћа у сашшшшћшћи са околносшћима дела и након мудрој одмеравња, судија ће одредишћи шшшшћшћу .»

Параграф 6.: Обавезно испитивање околности којима се окривљени брани

Законик намеће обавезу судији да пре одређивања тортуре *испити* све околности којима се окривљени оправдава³³. Прописује се да ће индиције за тортурну бити пуноважне само ако их окривљени својим доказаним наводима не обеснажи. Ово је једна од круцијалних одредби. Насупрот данашњем поступку, важила је претпоставка кривице. На окривљеном је био терет доказивања своје невиности. Међутим, он није имао право на браниоца који би му у томе помагао, а уз то најчешће је био и притворен, тако да је мало шта могао учинити за своју одбрану. Доказе у његову корист је могао прикупити само исти онај суд који га је сматрао кривим за учињено дело и због тога водио поступак против њега. Због тога је веома важно обавезивање судије да *«добро испити»* околности које окривљени наводи у својој корист. Друго је питање, у којој мери је то спроводила пракса.

»Све индиције за тортурну треба овако схватити, само ако окривљени против испитних није навео никакав приговор, који ако га докаже, ошклања друже даће исказе или сумње, и због тога се мора саслушати свако оправдање и мора се свако од њих претходно (тј. пре одређивања тортуре- И.Ф.) добро испитати и ако се утврди да има више основа и вероватноће које оправдавају учиниоца, нешто што га ослобађа индиције терете, тортурна се не сме одредити док се не прибаве јачи докази (за тортурну-И.Ф.).»

Параграф 7.: Доказивање индиција за тортурну у погледу којих се јави сумња

Ако се у погледу индиције на основу којих се наређује тортурна, појави сумња, дотична индиција се мора доказивати са два сведока.

«Свађа се до знања да у случају да оне индиције на основу којих се наређује тортурна, буду доведене у противречност или у сумњу, испите се морају доказивати са два сведока на начин прописан у art 27. par 6. и 7.»

Параграф 8. Ограничење тортуре на кривична дела за које је прописана смртна казна.

Тортурна је могла бити одређена само за најтежа кривична дела, која су забрањена смртном казном. Отуд и не чуди ако окривљени нису хтели

³³ Сличну одредбу садржи и чл. XLVII С.С.С.: "Ако ухапшени наведе доказе у своју невиност (...) тад је судија дужан да спроведе неопходна истраживања (...). Без основаних законских разлога не сме се одбити или одбацити молба ухапшеног (...).

признати: тиме би потписали сопствену смртну пресуду јер без признања та казна се није могла изрећи. За тежа кривична дела запређена телесном казном могла је бити одређена само териција (плашење, претња) тортуром а за остала дела ни то:

«Да испитивање на мукама не би било теже него сама казна, стварно мучење се може одредити само у погледу недела запређена смртном казном. Код кривичних дела за која је прописана тежа телесна казна, ако има озбиљних отежавајућих околности, највише се може предузети плашење тортуром, а код ситнијих деликата, ни то се не може предузети. Слично, због простиој отежавања смртне казне, ако је учинилац већ признао или му је доказано кривично дело због којег заслужује смрт, за друго исто иако теже злодело не може осудити на тортуру, већ се може присијити само плашењу тортуром, и на крају у случајевима где се јавља дилема да ли је дело запређено смртном казном или није, стварна тортурна се не може одредити већ само плашење тортуром.»

Параграф 9.: Териција (плашење)

Мучење се спроводило по прописаном поступку. Самој тортури је претходило плашење тортуром (териција) које је детаљно регулисано. Ефектност териције се обезбеђивала тако, да окривљени није знао да је у питању само териција. Није му се саопштавало да стварне тортуре заправо неће бити, а џелати је лумио као да ће бити. Тако се изазивао страх код окривљеног вршио снажан психолошки притисак на њега да призна. Одлуку о терицији је доносио виши суд у међупресуди којом је одређивана и тортурна. Признање и све друге изјаве осумњиченог дате на терицији су записнички бележене. Три дана након териције је позиван да потврди евентуално признање и то се сматрало слободно датим исказом и признањем:

«Териција се разликује од стварне тортуре по томе, што се код ове задње, тело испитаника мучи, а прво не узрокује бол, него се изазива страх. Овакво плашење се дешава или само упућивањем претходних речи, без полагња руке џелати на осумњиченој, или џелати полаже руку на осумњиченој, према томе плашење може бити само вербално или активно. Прво се састоји у томе да се осумњиченом прво прети тортуром, затим се појављује џелати, одводи осумњиченој у мучионицу и показује и приказује му средства за мучење и индивидуално ја плаши њима и прави се као да ће стварно заочети мучење. Онај задњи (вид) иде још даље, џелати ухвати инквизицију и доведе ја у мучионицу, стави му стезач палца или ужад за мучење

али их не сїеже.Ценећи околности судија одлучује, или од одлуке у међу-пресуди зависи, докле ће се ићи у сїровођењу шериције.Јасније описано, судија мора да се пошруди не иде даље него шїо је одређено међупресудом.При шом ваља приметити, да осумњиченом у шоку сїровођења сваке ешаје шериције треба поспављати крајка и шоодна шїшања којима се ушћује на признанга истине и након шога, са најоменом, да му се жели даити још мало времена за размисљање одводи се назад у место где је дошад био затворен.Треће дана након шога прочиташе му се исказ који је дао и шїшаће се да ли још увек ошїаје при реченом?»

Параграф 10.: Обавезивање судије да најбрижљивије поступа и забрана тортуре без законских основа

Законодавац опомиње судије да поступају са највећом бригом у погледу тортуре и да нико незаконито не буде мучен:

«Ишїо шїако због шога шїо је шорштура сама по себи сївар од изузетне важности, и ненадокнадива шоодности, ушозоравамо све кривичне судије, да има да поспушају са највећим опрезом и брижљивошћу, шїо ће виши судови са посебном будношћу надгледаити, да се нико без законског основа не подврне мукама, нишїи да се при предузимању законшїо наређење шорштурене не прекорачи права мера и да се нешравилном применом средшїава не наведе невин да призна неко дело. «

Параграф 11.: Лица која се не могу подврћи тортури

Релативно широк круг лица није ни могао бити подвргнут тортури, бар у принципу: душевни болесници, стари болесни, бременита жена итд, нити припадници виших, привилегованих сталежа (осим за најтежа кривична дела.). Уочљиви су бројни изузеци од изузетака. Деца се у принципу нису могла подврћи мучењу, осим, ако зла воља не надвлада животну доб, старе особе, осим ако ипак могу издржати мучење, слаби болесни, осим ако ипак могу поднети муке итд. што зависи од разборите оцене судије:

«Прво :Неразумни, безумни, душевно заосшали и луди људи, глупонемни људи од којих се ни знаковима не може добити истина, не могу бити подврнути мучењу нишїи шерицији.

Друго, деца шїод 14 година, осим шретње или неколико удараца шїагом се не могу подврћи шїежој мери осим када зла намера надвлада животно доб, шїо се шретушїа разборшїој оцени и одлуци судије.

Треће, ситар човек преко 60 година или више, осим ако би био толико вишалан да може издржати мучење без излајања губињу здравља, али и то се преушћа оцени судије.

Четврто, изнемогли, ојасно повређен или иначе болестан човек, у погледу које се може дојавити бојазан да би могао преминути, сме се подврнути мучењу само у тој мери које може издржати без додатној повређивања, сличне особе, код којих би, збој њихових телесних прилика, ситарно мучење било посве ојасно, као што су недорасли, ситари и иакође и иначе слаби и повредљиви људи, према околностима само да се илаше тортуром.

Пето, даље бременита женска особа, или мајка у порођајном кревету, али након изласка из кревета, дејету да се посстави дадиља, и може се поврћи тортуре ипак у нешто лакшем облику.

Шесто, у нашим наследним земљама не смеју се подврћи тортуре лица вишеј ситијуса, заштим лица на вишим цењеним и уважаваним јољажима, као што су наши савешници, доктори и приадници илемсита, осим, ако се шерите за увреду божанској и свешовној величансита, земаљској савешта или дружих веома шешких кривичних дела. «

Параграф 12.: Обавеза судије да унапред припреми питања која ће се поставити на тортуре

Кад је на законом прописан начин одређена тортуре, судија је морао припремити кратка и јасна питања на које ће тражити одговор од осумњиченог стављеног на муке, осим ако су таква питања садржана већ у међупресуди. У ССТ уз свако прописано кривично дело била су прописана и питања за тортуре. Која ће питања судија постављати осим њих, зависило је од мудре процене судије. Законодавац налаже судији да унапред брижљиво припреми питања која ће поставити испитанику при спровођењу тортуре да би она што краће трајала, показујући тиме мајчинску «бригу» према «јадном мученом човеку» - и велико лицемерје.

«Ако је тортуре прошив некој лица коначно изречена, судија мора обршити иажњу пре извршења на следеће околности:

Прво, уколико међупресуда не садржи иштања која преба посставити окривљеном већ само просито иласи на спровођење тортуре у овом или оном ситијену, или је само речено да се осумњичени у свакој фази мучења иуиет крајких иштања примерених ситању ситари наводи да призна истину, тада исти (иј. судија-И.Ф.) мора припремити крајка, јасна и добро одмерена иштања чији број зависи од њеове разборитије оцене, а које се односе на злочин (онако како већ следи на основу индиција) а поштом их при-

ликом мучења *постављати испитанику, да се јадни човек због тога не би држао на мукама . »*

У самом законском тексту су наведени и примери у погледу питања, што је сасвим необично за данашњу законодавну технику. Приказаћемо пример испитивања због чедоморства. Оптужена се брани да је дете мртво рођено. Тада јој на тортури треба поставити следећа кратка питања:

«1. Зар ниси донела на свет живо дете? 2. Како си га лишила живота, 3. Шта си након тога урадила са децом?» «(...) у првом³⁴ приказаном примеру инквизицији треба поставити прво питање и стално га понављати, при чему је ипак треба зауставити у бежању (од отвора-И.Ф.) ојомињући је : има врло јаких индиција, да је дете живо рођено, дакле не треба злонамерно да пориче и да себе узалуд излаже мучењу или (навести-И.Ф.) оно што чинице и околности могу јужити. Док инквизицијом се пријорицању прво питања, још јуно је сувишно и непримерено прети на даља питања: да ли је и како лишила живота живо рођено дете. На ову примедбу треба обратити пажњу према околностима у свим случајевима тортуре»

У другој тачки пар.12. је важан тактички пропис: окривљеном се не саопштава садржина пресуде о тортури, тако да не зна кроз које степене ће проћи, шта га чега. И то је вид психолошког притиска, усмереног на сламање његовог отпора

«Друго, садржина наређења тортуре или међупресуде (тада ако се односи на проруку шерицију или на један или више степенa тортуре или се односи на цело мучење) о томе докле ће ићи мучење, никад се не саопштава инквизицији у целини, већ се мора држати у тајности, и кад дође време да се наредба изврши, саопштава му се само толико, да је због тешке сумње која га терети против њега одређена тортура и при томе се озбиљно и наглашено ојомиње да ради свој добра, призна и ипак сиречи да се тотура сиварно и сироведе и његово тело мрцвари».

У трећој тачки пар.12. су прописана важна правила и ограничења: одређују се средства, редослед, доба дана и тд., као и обавеза суда да обезбеди присуство хирурга и лекара³⁵:

«Треће, треба приметити следеће 1. мучење се сме сироводити само са доле описаним средствима 2. предузети по доле прописаним степенa»

³⁴ Изостављен је други пример : ноћна крађа од стране више лица.

³⁵ Ова одредба је свакако повољна за осумњиченог, но због малог броја лекара, питање је колико је ова одредба могла бити поштована у пракси.

или редоследу, 3. сме се предузећи само у њом обиму који ће одговарати телесним приликама инквизиција, следствено њоме, не треба показати превелику благодот и обазривост јер њада неће ништа изјавити, ниши применити превелику строгост да се не би њиме нанеле телу или здрављу инквизиција неоправдане штете,

4. не сме се превише одужити, и исти се по правилу предузима пре њодне, да људи буду ниши 5. али, ако њосије важни разлози и мора да се предузме њодне, осумњиченом се осим окрепљења ништа односно врло мало даје јести или пити, ња, 6. тортуре се спроводи радним даном и 7. по правилу се обавља у једном дану, ако истишаник испраје у њорицању. И на крају 8. за све време мучења морају бити присутни један лекар за тело и један за ране, и ако њо није могуће најмање један изаслан лекар за ране за њосмаирање и њомаирање мученом.

Прописан је састав судског већа који спроводи тортуре као и важна криминалистичко-тактичка упутства при утврђивању редоследа мучених, ако их има више:

Четири, тортуре (као није је горе у *art. 20. par. 3.* већ наређено у њоледу свих радњи кривичној суда) не може судија, њолавар њокрајине, *Syndicus* или како се каже, њојединац спроводити, неће увек са два присутника³⁶ и са судским њисаром или *Actuarii* заједно.

Ако један човек или једна жена или један слаб и ли јак збој истиој кривичној дела треба да буду мучени, увек треба њочети са женом или слабим или са лицем које има све прејњосијавке да ће њонајре знати истину или са лицем које би могло одаћи своје саучеснике и без мучења.»

Параграф 13. Продужење тортуре

Законик прописује посебне услове за продужење тортуре по одобрењу вишег суда:

« Већ је прејходно наређено да се тортуре мора обавити у једном дану, али њошто је чешије уочено да лица која су већ раније, збој другој кривичној дела, била њодврнута мучењу или да екстремно телесно снажна лица, а најчешије Јевреји навикнути на тврдолаво њорицање или олош који дуго врши свакојака недела, кад се мучење обавља конинуелно, брзо њосијају неосетљиви (на бол-И.Ф.) и преброде мучење а да се не сазна истина од њих, код њаквих злих људи према околностима, одлуком вишеј суда

³⁶ Сличну одредбу садржи и С.С.С. у чл LIII.

коме припада одлука и у оваквом изузетном случају, тортуре може бити продужена на 2. и 3. дан.»

Параграф 14.: Обавеза судије да позове осумњиченог на признање пре мучења изван мучионице

Судија је дужан да позове окривљеног да призна пре увођења у мучионицу:

«Ако се сад прикључи стварној тортуре, судија заједно са два приседника и судским писаром, дакле инквизициони суд у заседању, окривљеном пре него што буде одведен у мучионицу, треба да упути озбиљне али скромне речи којима се подсећа да га шерети шешка сумња и треба да призна стварну истину и пре тортуре га тако припремљено мучење учини беспредметним.»

Параграф 15.: Забрана мучења ако осумњичени призна

Ако осумњичени призна пре тортуре, мучење није дозвољено:

«Ако тада у доброј вери све призна, мучење ће се оклонити, и ако при томе и даље остане, мучење се не може предузети, али ако сумњичени признању истине није вољан, тада треба предузети све оно што је горе речено о шерцији, прикључање џелата, скидање одеће са учиниоца и његово довођење у мучионицу где показивање средстава за мучење, зајим његово прихваћање и показивање на месту за мучење, зајим сировести над њим један за другим прописане степен мучења.»

Параграф 16.: Обавеза судије да пре и у току тортуре покуша приволети инквизита на признање

Судија је дужан да након увођења у мучионицу али пре самог мучења позове осумњиченог да призна а исто тако и у току самог мучења:

«Пре свега приликом смештања у мучионицу или уобичајено место обављања мучења, након што су улажене свеће и све припремљено, судија истинитанику онавља околности које га шерети и пре и после показивања мучила, позива га да може сасати своје тело од мучења, ако у доброј вери искаже истину. Након тога, кад је мучење заочено, као што је горе у пар. 12 прописано, са крајким, предмету примереним инстанцима, која су

већ ирилично наређивања тортуре одређена или су (накнадно-И.Ф.) ири-
премљена, ситално ојомиње на иризнање истине.»

Параграф 17.: Законитост и врсте мучења

Врло је значајно, да поред бројних прописа у том смислу ССТ и изри-
чито декларише законитост мучења. Дозвољава само мучење на прописан
начин и прописаним средствима:

*«Што се начина мучења и његових степена мучења или Gradus Tortu-
rae иче, ми желимо искорениши све самоволне или ситране методе муче-
ња, иа овде законом наређујемо да се мучење у нашој наследној земљи Че-
шкој и по врсти и начину има сироводиши онако како је уобичајено у на-
шем главном граду, Прагу, а који је описан и ириложен у ирилоју бр.3, а по
врсти и начину који је описан у ирилоју бр.4. који је у иримени у нашем се-
дишиу, граду Бечу, нека буде у оишиој иримени у нашој наследној земљи
Аусирији.*

*На основу именуиој опису и ириказа у ирилоју бр.3 следи да се у на-
шим чешким земљама мучење саситоји од 1. ситезања иалца са или без уда-
рања по ситезачу, 2. везивање и ситезање од најред коноицима, 3. мучење
раситезањем иела на мердевинама 4. иримена ваише на раситезаном иелу
на мердевинама; насуйроиш иоме у нашим аусиријским наследним земља-
ма: 1. ситезање иалца са или без ударања 2. везивање и ситезање од иозади
са једним или највише ири коноица, 3. иросито иодизање у ваздух у једном
или више иуиша а највише ири иуиша ,и друи и ирећи иуи качење ието-
ва³⁷. При иоме ситроио наређујемо, да се у случају да је одређно мучење по
свим степенима, иосле иримене ирвој степена не мора већ може ићи на да-
ље степене».*

Параграф 18.: Спровођење тортуре на начин који одговара случају³⁸

Законик одређује да се тортуре мора спровести у примереној ме-
ри. Пошто су случајеви различити, не упушта се у ближе одређивање тог
критеријума «*јер се што не може унајред ирописати*» већ обавезује судију
да на основу своје «*разборише оцене*» одреди примерену меру тортуре,
тј. да оно буде у сагласности са тежином дела, телесном конституцијом ис-
питаника и другим битним околностима:

³⁷ Инквизит је подизан са тла ужетом везаним за зглобове руке иза леђа и теговима
везаних за ноге тешких 25,50 или 75 кг.

³⁸ Сличну одредбу садржи и С.С.С. у чл. LVIII.

«Пошћо је у нашим земљама уобичајен и сћезач ноје или шћанска чизма, и даље се задржава као мучило али се не примењује као посебан сћеиен нећо јо одлучи судије умесћо некој друћој средсћва мучења (наиме код мушкараца умесћо сћезања јалца или сћезања ужадима или расћезања на лесћвама или вешања са шћећовима). Како јредузетћи све шће видове и методе мучења? О шћоме дају делом ућушћсћва јоменући јрилози бр. 3. и 4. и делом наши виши судови давањем јосебних инсћрукција надлежним кривичним судовима.»

Параграф 19.: Правила којих се судија мора придржавати при одређивању примерене мере мучења

У реализације горе прописане обавезе одређивања примерене мере тортуре, судија је обавезан да се придржава правила овог параграфа:

«Прво, свеукупни сћеиени мучења се моју само шћада наредитћи ако се ради о јрозним, веома шћешким неделима, који одражавају окорело зло (учиниоца-И.Ф.); јоред шћоја,

Друћо јри одређивању ошћирје или блаже шћоршћуре увек јрреба иматћи у виду одћоварајућу меру да се не одреди ни сувшће ни јремало. Исћо шћако као шћо одређивање начина мучења мора битћи у сајласносћи са мањом или већом шћежином злочина, мањом или већом снаћом учиниоца и разним околносћима, само јо себи следи, да се све шћо не може унајред јројисатћи, већ се јрејушћта разборитћој оцени судије да одреди како и којом врсћом ће се јрема сћању сћвари исћишћаник мучитћи, а јосебно,

1. Да ли ће се шћоршћуром само јлашћитћи и колико сћеиена шћериције ће се сјровесћи, или

2. Да ли ће се сћезања јалца сјровесћи са или без ударања и да ли ће се осћатћи на шћоме или

3. да ли ће се јрисћујитћи везивању и сћезању конойцима а у аусћријским земљама са једним, два или јри конойца без јрејходној сћезања јалца или након завршенеј сћезања јалца, надаље,

4. да ли ће мучење на лесћвама битћи сјредедно са или без јрзања, да ли ће се исћишћаник јодићи у ваздух са једним два или јри ушћеја са или без јрзања или ударања конойца, или

5. ако се збој околносћи ни сћезање јалца ни расћезање на лесћвама се не може јрименитћи или ће се исћта насћавитћи везивањем и сћезањем конойцима или шћанском чизмом, или да ли ће се мучење сјровесћи кроз све сћеиене? При шћоме шћак,

7. скреће се јажња да се јројив женских шћела не може ићи даље од сћезања јалца а након шћоја везања и сћезања конойцима, само сћезање

йалца или сагласно околностима, само са везивање и сйезање конойцима. При йоме судској йроцени се йреушйа одмеравање начин мучења.

Треће, сасвим лако се може дойодишйи да досуђивање мучења саобразно околностима йредмета йоиди йраву меру, коју йреба да сйроведе судско особље, али оно је за йримереностй је везана још и више, йако да у случају ,кад се сйровођење наређеној сйейен мучења не би могло насйавишйи без очйледној уйроживања живошйа или йешкој ошйеђења йела, обавезни су да обусйаве сйровођење мучења ,да са случајем уйознају суд који је донео йресуду (о тортуре – И.Ф.) и да сачекају даље наредбе. При йоме

Четврто, да ли само од одлуке судије зависи колико далеко ће ићи у сйровођењу мучења? само йо себи се разуме да у међу йресуди мора бишйи јасно одређено са колико и којим сйейенима йреба сйровесшйи мучење инквизишйа. Нека се судско особље равна йрема йоме, јер на њима лежи обавеза йачној сйровђења тортуре и сагласно йоме йреба да йоуче целаша.»

Параграф 20.: Обавезно присуство свих чланова «инквизиционој већа» тортуре

Чланови «инквизиционог већа» морају за сво време тортуре бити присутни и да пазе на ток мучења и посматрају инквизита и прекину торттуру у случају потребе:

«За време мучења за йо одређено судско особље не сме наушйашйи месшо мучења или да за йо време нешйо друго раде, нешйо су обавезни да најйажљивије йосмайрају инквизишйа, и да у случају да исшйи без ошасносшйи йо живошйи или йешкој йовређивања у зайочешйо мучење не би издржао, или дошао ван себе (шй. йао у несвесшй-И.Ф.) или би йрешйриео случајно йовређивање, као шшйо је неки йрелом или расшрснуће, одмах обусйаве мучење и исшйшанику обезбеде окрејљење и йрилику за ошоравак и оздрављење и йрема сшану сшвари и да мучење до даље наредбе одложе или ако инквизишй дође себи(...) и налази се ван ошасносшйи за живошйи и йешкој йовређивања, да ошешй насшаве».

Параграф 21.: Обавезно присуство записничара

Законик налаже да се обезбеди записничар³⁹ да који би водио детаљан записник о тортуре:

³⁹ Имајући у виду мали број писмених људи у то доба, обавеза је имала знатну тежину.

«Суд је обавезан да предузме потребне мере, да се судски писар или онај ко ће водити записник забележи што је могуће јасније и разумљиво све речи, тешкоћу, неодовања и ужасавање мученог и исто тако и цео ток мучења, шта је рекао испитаник, како је изгледао, ужасавао код показивања мучила, код везивања и код сваког степена, колико дуго су трајали поједини степен, како је сprovedен један и како други заочег, шта се у међувремено десило, како се све завршило, исто тако све знаке исповљавања бола које је инквизици мање или више показао, и што је најглавније, све његове одговоре треба најмарљивије да забележи, ни најмања реч не сме бити испуштена ни додана ни случајно ни из немара».

Параграф 22.: Прекидање тортуре и неважност исказа дат на тортури

Законик прописује да се тортура мора одмах прекинути чим инквизитор започне са признавањем истине. Кад казује истину, цени судија. Инквизиторски законици су инсистирали на слободно датом признању. Зато, исказ дат на мукама није пуноважан, већ исказ дат после мучења⁴⁰:

«Чим инквизици зачне са признавањем истине, мучење треба одмах прекинути, и обезбедити му довољно слободе и пуштити га да без стварног осећаја бола одговори на постављено питање и одмах настави са питањима које се односе на дело. Након тога исказ и признање мученог који је дао за време стварног мучења, се не прихвати нешто се поново бележи оно што је исказао након што је опитушен са мучења и то се сматра важећим.»

Параграф 23.: Поступање са инквизитом који опозове признање

Тешки болови који су наносени инквизиту, доводили су до сужавања његове свести и терали га на радње које ће га ослободити даљих мука. Ако се признањем могао ослободити даљег мучења-признао је. Међутим страх од казне и нагон за самоспашавањем га је нагонио да после опозове признање. За случајеве кад инквизит признаје па после пориче или опозове признаје, ССТ предвиђа посебан поступак:

«Пошто се чешиће дешава да инквизици час признаје час опет пориче и своје признање још за време или након завршетка тортуре опозове, овде желимо поучити судију и дати му упутства за исправно поступање у таквом случају.»

⁴⁰ Сличну одредбу садржи и С.С.С. у чл. LVIII.

Параграф 24. : Поступак судије ако инквизит час признаје час пориче.

Прописано је да се у том случају недовршени степен мучења довршава, па се тада узима признање. Ако инквизит одбије признање, тортуре се наставља. Ако инквизит опозове признање дато на мукама, након мучења у сали за салушање, враћа се у мучионицу и подвргава следећем степену тортуре и спроводи се до краја, без обзира на евентуално признање. Тек након окончања тог степена признање се бележи у записник:

«Ако инквизици већ при почетку или још пре довршеној степену мучења нешто призна, и чим се усуди са мука, ојет приче, у икаквом случају не треба уважавајући поновљена признања инквизици, недовршени степен мучења треба довршити али ипак без поопштравања (што значи да се не смеже или повлачи снажније и сл), и тек када узети признање, али у случају одбијања насавијати са мучењем. Ради ујоредбе

Прво: Инквизици је осуђен на мучење, па га цела ex gr. подвргава стезању љалца и ако је само зајочео стезање, инквизици признаје, али кад се стезач скине, и не мучи га више, ојозива признање, пориче све или одмах или када кад га после мучионице у редовним судским процесорима поново испитају. У икаквом случају, суд ће одмах након ојозивања признања инквизици, ако у томе испираје, поново подврћи стезачу љалца и без обзира на то, да је након поново довођења у мучионицу признаје и обећава да признање неће ојозивати или стварно признаје, над њим треба у уобичајеној мери сировести до краја стезање љалца у трајању које је још преосијало од пописаној, ипак (како је горе већ речено) без поопштравања, и тек након тога пре преласка на следећи степен мучења исказ и признање узети као поуздан, Или ипак

Друго, испитаник је један или други степен мучења већ издржао и тек при преласку на следећи степен признаје дело али то и ојозове још у мучионици или накнадно уобичајеној судској процесорији, када се не зајочиње више мучење са већ сироведеним степеном, већ са следећим степеном ex gr. са везивањем или са расстезањем, и ново признање се не узима у обзир и не прекида сировеђење, док се дојични степен не доврши у уобичајеном обиму како је недалеко од овој месца већ раније пописано, томе се треба придржавати ипак ако до ојозивања дође у неком даљем степену мучења. Али, само по себи се разуме, када инквизици или ојет приче или корак по корак при сваком степену ојозива или даје сасвим неодређен одговор или ипак ради избегавања тортуре (лажно-И.Ф.) признаје сасвим друго дело за које није дојучена тортуре, у свим овим случајевима цела наређена тортуре се мора сировести над њим без нове међуресуде.»

Параграф 25.: Обавеза темељног проверавања признања осумњиченог⁴¹

Осумњичени под мукама су често лажно признавали, само да се ослободе мука. Законик прописује обавезу судије да неодложно и темељно провери да ли је признање истинито, ако се у току провере установи да је признање лажно, тортуру треба наставити:

«Истио иако и по службеној дужности судија је обавезан да све околности које су наведне у признању даио на тортуру (осим ако већ нису на законски начин утврђени и већ подобни за судско одлучивање) и без одлајања најчачније проверити: да ли је признање засновано на истини дакле, да ли му се може поклониити вера, насупрот томе су иакви случајеви, кад инквизици ради прекида и одлајања мучења додуше призна неде-ло, али неистинитио наводи неке главне околности које мењају дело или казну, јер се у току проиткивања испостави да су сасвим погрешни, и због тога, као да дело није ни признао, треба га озбиљно подсеити да ће тортура бити насављена, ако је главне околности дела злонамерно сасвим погрешно навео, и ако остане при њих, тортуру треба сровести над њим.»

Параграф 26.: Поступак ако је инквизит опозвао признање након тортуре спроведене у целости

Ако је инквизит после спроведене наређене тортуре у целости опозвао признање, суд надлежан за изрицање пресуде може тражити од вишег суда да одлучи да се осумњичени поново подвргне тортури:

«Ако је мучење над инквизициом у поитности сроведено, онако како су (у међуресуди-И.Ф.) одређене врсте и начини, а он одмах или убрзо након тога, оцозове признање, иада судија не може без нове међуресуде обавити даље проитивање и одредити понављање тортуре, нејо је обавезан цео процес торуре заједно са списима поитуйка тортуре поново предаити кривичном суду надлежном за доношење пресуде, и иај је обавезан да испити да ли ће прибавити одобрење од вишег суда, да се инквизици који је оцозвао признање након завршеика тортуре, поново подвргне мучењу и са којим степенем.»

⁴¹ Сличну одредбе садржи и С.С.С. у чл. LIV. и LV.

Параграф 27.: Ограничење броја тортуре

ССТ одређује да се инквизит по правилу само *једном* може мучити. Изузетно се може *дрући њући* одредити у два случаја. Први, ако се током мучења сазнају нове индикације, које су саме по себи довољне за одређивање тортуре. Други, ако је инквизит признање опозвао *«злонамерно»*, тј. само ради избегавања даљег мучења, да би касније ово признање опозвао. Овако *«неистинитио и дрско ојозивање»* је довољна индикација да се по *«разборитиој оцени судије»* подвргне мучењу *дрући* пут, а сагласно околностима и нарочито у случајевима веома тешких кривичних дела и *шрећи* пут, а такође и онај осумњичени у погледу којег се појаве нове оптужујуће околности довољни за одређивање тортуре. За поновљено мучење неопходна је нова међупресуда:

«Да би и за такав случај дали обавезну смерницу, наређујемо, да ако неко наређену тортуре у истиносности издржи у тврдокорном торицању или као што је наведено признајући и ојозивајући признање, и на крају своје евенитуално признање ојозове, исти се обично по јединим индикацијама више од једанути не може истинитивати на мукама. Ово правилу трти изузетак једино, ако су се након првих издржаних мука јојавиле сасвим нове и значајне, за одређивање тортуре већ сами по себи довољне индикације. У погледу оној, који је на крају целе издржане тортуре ојозвао задње признање, треба најавити разлику, да ли је истинитик изнео вероватне узроке тортуре или признања? Или је признао злонамерно, једино због бола или страха од даље мучења и нема друге вероватне разлоге за ојозивање дајти признања? први случај истиада од примену правила, да се даље мучење такво не може предузети; у другом случају, једно неистинитио и дрско ојозивање баш треба узети као довољну индикацију за настављање мучења. Овакав истинитик који ојозива признање дакле може на основу разборити оцене судије и дрући њући подврћи мучењу и према ствари, а нарочито у случајевима веома тешких злочина чак и шрећи њући, исто тако и онај, против кога се јојаве дрући нови оптужујући разлози довољни за одређивање тортуре. При томе ипак имати у виду да је неопходна је нова међупресуда за предузимање тортуре дрући или шрећи њући, уколико је инквизит у истиносности издржао све степене тортуре наређене међупресудом.»

Параграф 28.: Забрана мучења више од три пута⁴²

⁴² Овакво ограничење С.С.С. није прописивао, уп. čl.LVII.

суд ириликом иредузимања тортуре увек иреба да обезбеди ирисусиво изасланої лекара за ране или бербера,и они иребају бићи ири руци да би ,ако се деси неки несрејни случај били ирисусийни и без одлајања моју ирискочийи и иружийи иоиребну иомоћ.»

Параграф 31.: Потврђивање признања и поступак у случају опозивања

Признање дато на самом мучењу није пуноважно.Пуноважно је само слободно дато признање.Због тога се два-три дана након мучења осумњи-ченом чита записник са тортуре и позива се да признање потврди.Ако то учини,то се сматра слободно датим признањем.Ако опозове признање под-вргава се мерама из пар 23-28,тј .поново ће се мучити.Ако за то нема услова,предмет се доставља ради доношења коначне пресуде:

« Потврђивање иризнања има да се обави након мучења,иа иако на-ређујемо, да када је мучење сироведено ио ирописаном реду, и ири иоме је исказ вредно и јасно записан ,као и болови који су наносени истийани-ку,судија два или ири дана након тортуре (ако је ио мојуће),заивореника из заивора доведе на уобичајено место суђења и са њим да буду лица која су ирисусивовала мучењу,нека му судски иисар ирочийи његово иризнање и да иа одмерено иийи : да ли ио иризнање у свему одовара истини?⁴³ И да ли се на ио може заклейи? ако се иочинилац слободне воље сагласи или се без иийиња сейи још нечеї,ио да се одмах ирибележи исказу, иоимом, ако се о иавној сивари ниийи ново не иојави,задње иризнање се ио иропи-саном реду мора забележиийи.Ако иак он своје иризнање даио на тортуре иозове,над њим иреба иредузейи иоре у иар. 23. до иар 28. ирописане мере и у случају да даље тортуре не може бићи,иредмеї ироследийи ра-ди доношења коначне иресуде.»

Параграф 32.: Прописивање санкција судији за незаконито поступање

ССТ прописује да се исказ инквизита добијен незаконитом тортуром не може сматрати неповољним за њега без обзира на садржину.Судији ко-ји је одговоран за незакониту тортуре прети се отпуштањем из службе и плаћање новчане казне из које ће се дати задовољштина инквизиту.

«На крају ваља имаи у виду, да је иелаиу и његовом иомоћнику нај-сирожије забрањено да ири мучењу користи иредмеїе сујеверја и ииме или ирекомерним сирахоиама изнуде иризнање истине,у истој мери,и-

⁴³ Исту одредбу садржи и С.С.С. у чл.LVI.

лаї са њеовим оруђима мора да се држи ујуисїава и наредаба судије који води тортуру и целату јасно саоїшїава наређени сїейен мучења и за сваки случај мора му та и прочиїаїи ,и без њеової наређења нишїа не сме преузимаїи. Уколико при мучењу проїивзакониїо буде преконачена примерена мера,їако добијен исказ,не може смаїраїи неїовољним за инквизиїа,и оно судско особље које је мучењу присусївовало и иѕїо водило, а нарочиїо они који су одїоворни за незакониїо поїсїуїање да се оїїусїе из службе и поред шоїа да се обавежу на илањање новчане казне из које ће се даїи задовољшїина иѕїїанику.»

III УКИДАЊЕ ТОРТУРЕ

Након тешких критика царица Марија Терезија доноси одлуку о укидању тортуре 02.01.1776.г.,само 8 година од проглашења законика и то прво у хабсбуршким наследним земљама:

«По примјерима иїо су већ дале многе државе тортуру преба без икаквої изузетка поїїуно укинуїи,о чему се морају обавесїїи збої пријене све судске власїи у свим мојим насљединм земљама (...)»⁴⁴

После тога Марија Терезија 22.03.1776.г.о укида тортуре и у краљевини Далмацији,Хрватској и Славонији а дословце истим текстом дописа са истим датумом, укида тортуре и у Угарској:

«Марија Терезија иїд.Из веома мноїих изјављених нам приїужби као и из самих сїиса криминалних процеса који су сукцесивно овамо поднесени,разабрали смо да се делинквенїи судском одлуком не сїављају на тортуру ниїи на основи довољних индиција ,ниїи с поїребним уважавањем каквоће деликїа ниїи с обзиром на поїребан сразмер имеђу кривње и казне ,ниїи са довољним узимањем у обзир сїања телесних снаїа делинквенїа,неїо у највећем броју случајева својевољно и поїако да иїакви делинквенїи честїо,збої тортуре на коју су осуђени и коју су издржали а да се није водило рачуна о најријед наведеном,поїїају не само боїаљи и неїїособни да си прибаве средсїва за живои неїо побијеђени било сїрахом пред тортуром коју би имали поднијеїи било сїрашним боловима приљеним под самом тортуром признају на основи поїсїављених им казних иїїања деликїи за који се окривљују а који је сїварно почињен по друїм околносїима и можда не са иїаквом кривњом и иїако се незаслужено излажу и смрїној казни.

⁴⁴ Овај и даље цитирани материјали у вези укидања тортуре наведени су према Bayer,V.: Dokumenti o ukinuću torture i o ukinuću smtne kazne u onim jugoslavneskim zemljama koje su u XVIII stoljeću bile u sklopu Habsburške monarhije,Starine JAZU ,knj.60. Zagreb,1987. стр.53 и даље.

Сјога да се така зла и незгоде сирјече, обнашли смо милосиво одлучиши и зајовједиши: да убудуће ни у ком случају не примјењују тортурална исцјивања, неће се она по примјеру већ прихваћеном у многим другим државама, без икаквог изузетка у свим нашим насљедим покрајинама једноставно уклањају и укидају (...)»

Могло се очекивати да је укидање тортуре дочекано једнодушним одобравањем и овацијама, међутим-није ипак било. У многим срединама је завладао страх од поплаве криминала, јер су органи гоњења одједном остали без свог дотад најважнијег доказног средства. Правосудна пракса је са своје стране тражила начине изигравања забране тортуре или је укидање просто игнорисано. Због тога се забрана још годинама морала понављати и потврђивати.

Након објављивања одлуке о укидању многи локални органи су тражили да надлежни виши органи одмах издејствују код краљице Марије Терезије враћање тортуре из различитих разлога, што добро илуструју следећа два примера.

Тако, претставка Крижевачке скупштине Краљевском вијећу Хрватске (1.10.1776.г.) истиче да недостаци којима је образложено укидање тортуре, код њих нису уочени и да се тортуре врати:

«(...) Узвишено краљевско вијеће морамо понизно замолиши да се удостоји исцјивања да се примјена тортуре на до сада уобичајени начин остави на снази (...). То тим више шћо смајрамо да су злоубитребе наведене у споменутој милосивој обавјести у довољној мери сирјечене на така начин да се у смислу доброхотне прописаних норми у кривичним стварима суди у пошћуном саставу суда, иа се сама тортуре не обичаје досуђиваши самоволно неће на основи зрелог и врло почног расуђивања, иа исцјо така оне које треба мучиши предедавају хирурзи и лијечници и сјога, када се така тортуре одређује према снаги онога кога треба мучиши, не требамо се бојати да ћемо његова уда осакатиши ниши да ћемо добиши само случајан исказ исцјине. Остјајемо у осталом високим милосиима с пошћовањем одани.»

Скупштина загребачке жупаније, 18.11.1776. такође моли Краљевско веће да испослужује код краљице дозвољу да се тортуре даље примењује због страха од поплаве криминала:

«С осјећејем вјерности примили смо доброхотну одлуку њезина по свећеног величанства о милосивом укинућу тортуре, до сада дакако у криминалним судовима прихваћеног средства за сазнавање исцјине (...).

Смајрали бисмо се заиста срећнима кад бисмо моћи живјети шамо јоје бисмо моћи шом царском и краљевском њежношћу и блајошћу земљу шако исјунити да нам никаква околност никада не би намејнула јошребу да јосејнемо за најријед наведеним судским средством.

Како нам је међушћим сућено да се налазимо у шаковим земљама које нејосредно додирују крајеве суседној барбарској нејријашеља одакле шако дивља и зайуцана врста људи овамо насрће ради разбојнишћава, крађа и осталих злочина(...) Тако да ,ако нам се одузме и оно средство усјановљавање истине које смо до сада имали, може се лако дојодити да никад нећемо казнити заслуженом казном ниједној пријадника сјоменушћој држави веома ојасној рода, који је и иначе веома ујоран у прикривању злочина, ја ће према шоме и сама јавна сијурност морати прејријети очити шитиу.(...) Понизно се обраћамо шом Краљевском вијећу да свој моћни ујјецај код јосећеној величанствва милосјиво ујошријеби у шом смислу да се она(...) милосјиво удосјоји одобрити да и даље примењујемо шај законски начин исјујања у криминалним сјварима, кад шом захитијева разлој јавне сијурности.»

Краљевско вијеће је убрзо, 4. јануара 1777. доставило поднеске краљици, јер изгледа « да су разлози које су шоме жујаније изнијеле оснивају како на законима шако и на различитим околностима, ово је Краљевско вијеће смајрало да шоме предсјавке шреба јонизно јоднијети на шреблаи краљевски увид.»

Већ 27. јануара Марија Терезија одговара Краљевском вијећу да остаје код своје одлуке о укидању тортуре.

«... милосјиво смо разабрали из којих разлоја и јобуда шоме жујаније моле да милосјиво јовучемо нашу доброхојну одлуку донесену о укинућу шоршуре ,која се обичавала до сада примјењивати у кривичним сјварима. Но (...) ми унајшоч шаковим јобудима и даље одлучно остјајемо код наше блајохойне одлуке о шоме издане(...)»

Вековна пракса изнуђивања признање од окривљеног је била дубоко укорењена у правосудну праксу и упркос укидању тортуре, идеја насилног прибављања признања је и даље живела. Поред тога ,због неразвијености криминалистике , често је то био и једини начин да се докаже кривица евидентно кривог осумњиченог. Због тога су многи судови на терену настојали изиграти забрану тортуре, заменом тортуре дисциплинским казнама над «нејослушним» окривљеним који неће да призна. Због тога Краљевско намесничко веће по краљевској заповести, 27.10. 1777.г. ,на-

ређује градским магистратима да се што тачније држе краљичине одлуке о укидању тортуре:

«Њезино посвећено величанство понизно је обавештено, да у најочитијој мери је казнио и спроводио или тортуре посве укинућа, ипак на неким подручјима оштра маха да злочинце умјесто тортуре обичавају кажњавајући са 60 или више удараца шпалом што лако одговара првом и другом ситуацији тортуре-иа се ипак доброхотна краљевска наредба отворено криши.

Стога да се сличне ситуације у будућности поштом оштре и укину ово Краљевско намесничко веће по највишој краљевској заповиједи озбиљно и дјелотворно наређује по градском поглаварству да се под пријетњом тешке одговорности од сада на сваки начин уздржи од таквих ситуација и да се што тачније прилагодити доброхотнајој краљевској наредби о укинућу тортуре».

Међутим, пракса се упркос поновљене наредбе и претњом казне, и даље тешко одрицала тортуре. Тако је после 6 година, 7.08. 1783.г. Краљевско намесничко веће било принуђено да понови наредбу градским властима да се најстроже држе прописа о укидању тортуре:

«Његово посвећено величанство удостијало се поновно благохотно одредити сљедеће: како је сасвим очигледно да је тортуре увијек опасна и да никако није достајино средство за сазнавање истине, нека се она ни из кој разлога не допушта и свуда се шта више мора озбиљно спречавати да се окривљеници ударцима шпала силе на исказивање». Због тога Краљевско намесничко веће наређује градској управи «да се милостиво одређене норме најточније придржава.»

Цар Јосиф II је пред своју смрт 1790.г. одустао од свих својих реформи у угарском делу Царства. Краљевско намесничко веће 19. фебруара 1790.г. саопштава подручним органима неке допуне одлуке цара у 5 тачака. У тачки 2 се још и те године (14 година после укидања) веће бави забраном тортуре- сигурно не без разлога. Забрана тортуре вероватно још увек није поштована и даље је постојао перманентан притисак правосудја да се поново легализује. Краљевско намесничко веће је због тога сматрало потребним да нагласи да је тортуре и даље укинута: *«Тортуре која је уопштено несигурно средство сазнавања истине, остaje и даље укинута».*

Исто тако, и заједнички угарско-хрватски сабор се на заседању 1790/1791. г. морао бавити тим питањем. Морао је донети Законски чланак 42. из 1791.г. којим се потврђује забрана тортуре.

*« Истийивања на тортури зајо шјо баш нису ирикладно ни ири-
стијојно средсјво истираживања истине , нејо имају више окус казне, биј
ће једноставно забрањено средсјво све дојле док иројисаним иуиет не
буде шјо друјо одређено у иојледу криминалне ираксе».*

Међутим , правосудна пракса је и после тога изузетно невољко по-
штовала забрану тортуре. Краљевске одлуке о укидању тортуре и забрани
батинања окривљеног ради изнуђивања исказа нису на многим местима
поштована ни после више од 40 година од укидања, ни упркос посебној
накнадној законској потврди. Због тога Краљевско намесничко веће се
14.04. 1818.(!)г. ионово бави тортуром и наређује градским властима да те
забране буду поново објављене и да се што тачније спроводе.

*«Као шјо је иримијеђено, краљевске доброхойне одлуке(...) којим су
забрањена истийивања иод тортуром као и начин добивања исказа ба-
ишинањем шјайом, не иошјује се на мноим иодручјима краљевсјава. Бу-
дући да су ие краљевске одлуке иоиврђене каснијим законом , наиме за-
конским чланком 42. из 1791 .г. « веће опет наређује градској управи да се
побрине «да се наведне доброхойне краљевске наредбе које су и законом
иоиврђене , неодложно ионово објаве и да се брине да се у будућности
иачно иошјују».*

Проблем примене принуде над окривљеним није ни данас иугубио ак-
туелност⁴⁵. Поучна је констатација V. Вауера: *”Инквизиција више не иосто-
ји. Но човечансјво је још ирилично далеко од иоја да може ојравдано
установити да су методје инквизиције и сличних установа ирошлости
иошјуно изумрле”*⁴⁶

IV ЗАКЉУЧАК

Имајући у виду горе изложено можемо закључити да је СТТ у по-
гледу регулисања тортуре у суштини следио С.С.С. . Међутим садржи и
бројне одредбе које иду у прилог осумњиченом а С.С.С. их нема. Декла-
рише законитост тортуре, ограничава могући број тортуре, до детаља
прописује услове одређивања тортуре коју може наредити само виши
суд, прописује обавезу судије да поступа са нарочитом пажњом , обавезу

⁴⁵ О неким савременим облицима тортуре видети Фејеш, И.: Процесне санкције у
кривичном поступку, необјављена докторска дисертација, Београд, 1990. стр. 103 и даље.

⁴⁶ Bayer, V.: Jedan proces crkvene inkvizicije u Šibeniku, Zbornik Pravnog fakulteta u Za-
grebu br. 1/1985 стр. 49.

темељне провере навода осумњиченог у своју корист, дужност провере признања, обавезно прекидање тортуре ако прети опасност од тешких повреда, обавезно прилагођавање тортуре тежини дела и телесној конституцији осумњиченог, прописује обезбеђивање лекара који ће у случају потребе пружити помоћ осумњиченом, бројна лица су искључена итд. Све то не мења суштину, чињеницу да је осумњичени мучен, али је овим детаљним одредбама ипак добио и заштиту од неограниченог насиља и самовоље судија. ССТ је од почетка био оштро критикован јер је и по тадашњим мерилима већ при доношењу био застарео и одражавао средњевековни феудални дух и идеје, дух прошлости. Томе је највише допринео институт тортуре. Право решење је било одбацивање тортуре, јер је био реликт прошлости већ у време доношења ССТ, а било је опште познато већ и римским правницима⁴⁷ да не доприноси утврђивању истине у кривичном поступку⁴⁸. Та чињеница је касније више пута истицана и у актима у вези укидања тортуре⁴⁹ (видети горе). Међутим, тортуре је ипак је задржана, али у једној хуманијој форми у односу на прописе ССС. Тако, уместо укидања ССТ као неки вид компромисног решења, прописује «хуманизовану» (ако се та реч уопште може користити кад је у питању тортуре) форму тортуре. При томе, не треба губити из вида, као што је горе изложено било и бројних изузетака од правила у корист осумњиченог на његову штету, као ни то да је решење неке ситуације често препуштено «разборитој оцени» («vernünftige Ermessung») судије. Они су обезбеђивали широк маневарски простор судији и простор и за самовољу. Друго је питање у којој мери су се «гаранцијалне одредбе» спроводиле у пракси. Осумњичени је остао и даље објект поступка. Није имао право на браниоца нити је био прописан било какав правни механизам за остварење прописаних погодности. У пракси је засигурно било крупних проблема, злоупотребе и самовоље, јер сама Марија Терезија као разлог укидања тортуре поред других, наводи да се делинквенти на тортуре стављају » у највећем броју случајева својевољно».

⁴⁷ Видети Улријанов цитат у фусн.бр.10.

⁴⁸ С. Вессарија је то овако описао «Сваки чин наше воље увијек је сразмјеран јакости утисака који дјелују на осјетила и која га изазивају, а ојетљивост сваког човјека је ограничена. Може дакле еосћај боли порастати до те мјере да потпуно заокупи дух онога који се повргава тортуре и да му не остви другог излаза осим да бира најкраћи пут како ће се најприје ослободити мука. А тада је одговор окривљеника исто тако нужно предодређен као што би били неизбежни учинци ватре и воде (тј. божјих судова –И.Ф.) те ће невин човјек изјавити да је крив ако је јако ојетљив и ако мисли да ће тиме учинити крај својим мукама. Тако се свака разлика између кривог и невиног брише управо средством које се примењује да би се пронашла» (Вессарија V.C.: О злочинима и казнама (prev. А. Cvitanović), Split, 1984. str. 90.)

⁴⁹ Видети горе нпр. Упутство Краљевско намесничког већа од 17.2.1790.

Са аспекта практичне примене не чини се оправданом посебна пажња испољена у разради прописа до детаља. По неким подацима тортура је тада већ била ретко примењивано принудно средство.⁵⁰ Међутим, ако је тако, чудно је „да је укидање тортуре изазвало такву панику у правосуђу и управи? Изгледа да је тортура у пракси ипак далеко више примењивана него што то одражавају статистички подаци „па су органи кривичног гоњења њеним укидањем лишени важног доказног средства. Само тако је разумљиво, зашто је пракса тако тешко прихватала забрану тортуре да је Краљевско намесничко веће и после 40 година од укидања, поново морало потврђивати њено укидање .

⁵⁰ Тако у Бечу у периоду од 1750-1775 (тј. 25 година) тортури је подвргнуто 35 осумњичених (признало је њих 9). У Прагу у периоду од 1723-1773 (тј. 50 год.), мучено је 59 осумњичених (признала су само 2). Податак наводи; Hajdu L.: A Habsburg-birodalomban 1752-1769 között végrehajtott büntetőjogi kodifikáció jogtörténeti értékelése, Acta Facultatis politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominate, Tomus V, fasciculus I Budapest. 1963. стр. 93-102 . Аутор тврди да су ови подаци били познати и у време припреме ССТ, али им није придаван нарочити значај.

*Ištvan I. Feješ, Ph.D., Full Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
I.Fejes@pf.uns.ac.rs*

„Humanized Torture“ Code Constitutio Criminalis Theresiana

Abstract: *The work is divided into four major parts.*

In the first, introductory part, the author deals with the theoretical basis, the main rules and the role of torture in criminal proceedings inquisitorial type.

In the second, the central part of the paper, the author presents the full text of all 32 members of the head 38 of the Code containing provisions on torture in Serbian translation with brief comments.

The third part is dedicated to the abolition of torture in the Habsburg Monarchy 1776, after only eight years of the publication of the Code and the difficulties in implementing that decision.

The fourth part is the conclusion, in which the author points out that the code can be criticized because of the legacy of the medieval spirit, but at the time of publication, but mostly because torture. Međutim, unlike their predecessors, providing for the unlimited brutal violence against suspected Code contains numerous provisions that protected the suspect and torture gave a milder, "humane" form.

Key words: *Constitutio Criminalis Theresiana, torture, protection of suspect.*

Датум пријема рада: 15.12.2015.